

УДК 376.3

О. І. Косарева*к.п.н., доцент**Рівненський державний
гуманітарний університет*

ПСИХОКОРЕКЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

У статті висвітлені особливості психокорекції пізнавальної сфери дітей з розумовою відсталістю, зокрема, напрями роботи з формування просторової орієнтації, розвитку процесів запам'ятовування та розвитку мислительної діяльності.

В статье представлены особенности психокоррекции познавательной сферы детей с умственной отсталостью. Акцент сделан на формировании пространственной ориентации, развитие процессов памяти и мыслительной деятельности.

The article highlights the psychocorrection features of cognitive abilities of children with mental retardation. Emphasis is on the formation of spatial orientation, development of memory and thinking processes.

Ключові слова: психокорекція, розумова відсталість, розвиток сприйняття, процеси запам'ятовування, мислительна діяльність.

Ключевые слова: психокоррекция, умственная отсталость, развитие восприятия, процессы памяти, мыслительная деятельность.

Key words: correction, mental retardation, development of perception, memory processes, thinking processes.

Постановка проблеми. Оптимізація корекційно-розвивальної роботи серед дітей з психофізичними вадами – одне з основних завдань, що намагаються вирішити дефектологи, педагоги і психологи, які працюють з ними. За даними МОЗ розумовою відсталістю у світі страждає приблизно 3% населення. В нозологічній структурі психічних розладів, за даними Л. Гришиної, перше місце належить саме розумовій відсталості. Медико-психологічна реабілітація дітей з помірною розумовою відсталістю передбачає тісний взаємозв'язок медичних, психологічних, педагогічних та соціальних впливів. Велике значення в комплексі реабілітаційних заходів для дітей з помірною розумовою відсталістю має психологічний супровід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати наукових досліджень з вивчення особливостей розумово відсталих дітей, шляхів і засобів корекції висвітлені у працях вчених О. Агавеляна, В. Бондаря, Ю. Бистрової, Л. Виготського, В. Ковальов, К. Лебединської, І. Мамайчук, М. Певзнер, О. Романенко, М. Семаго, Н. Серомахи, В. Синьова, Г. Сухаревої, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін. [2; 3; 5; 6]. В останні роки проблему корекції поведінки дітей з розумовою відсталістю у ситуаціях фрустрації досліджено Н. Серомахою [4]; корекції асоціальної поведінки розумово відсталих підлітків висвітлено І. Григор'євою; психологічних особливостей рольової поведінки розумово відсталих підлітків – С. Горбенко; особливостей поведінки розумово відсталих підлітків у конфліктних ситуаціях Ю. Бистровою; соціально дезадаптованої поведінки дітей з розумовою відсталістю Л. Хохловим.

Метою статті є розкриття особливостей психокорекції пізнавальної сфери дітей з розумовою відсталістю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вікова динаміка психічного розвитку дітей з розумовою відсталістю відрізняється повільністю розвитку вищих психічних функцій. На першому році життя проявляється недорозвиток моторних функцій, що в свою чергу гальмує розвиток інтерсенсорних зв'язків «рука-око», «око-вухо». Значно пізніше з'являються у цих дітей емоційні реакції на різноманітні зовнішні стимули. В ранньому віці недостатній розвиток пізнавальної сфери проявляється в їх поведінці. В структурі психофізичного дефекту спостерігаються психомоторні розлади, недорозвиток мовлення, навичок охайності, несформованість предметної діяльності, низький рівень пізнавальної активності.

Психічний недорозвиток – це тип дизонтогенеза, для якого характерним є раннє ураження мозкових систем і тотальний їх недорозвиток. Первинний дефект при цій формі аномалії розвитку – інтелектуальний, обов'язковою ознакою є недорозвиток вищих форм мислительної діяльності: абстрактного мислення, утворення понять, низький рівень узагальнень [2].

В ранньому віці у дітей з розумовою відсталістю розвиток моторики відбувається із значним запізненням. Їх рухи ще

нескоординовані, хода нестійка, погано координована з неузгодженими рухами. Важко виявити домінуючу руку. Розвиток предметних дій також відбувається із затримкою, в цьому віці у дітей з психічним недорозвитком з'являються тільки маніпулятивні дії (зазначимо, що у здорових дітей ці дії виникають вже в другому півріччі першого року життя). Діти з розумовою відсталістю не вміють наслідувати дії дорослого, тобто вони самостійно не опановують основним способом засвоєння суспільного досвіду.

Зазначені вище ознаки здійснюють негативний вплив на розвиток сприйняття і таких його властивостей як предметність, константність, узагальненість. Тому основними завданнями психокорекції на цьому етапі онтогенезу є: розвиток різних властивостей сприйняття та засвоєння сенсорних еталонів за допомогою предметних дій.

Під час навчання предметним діям потрібно формувати у дітей пошукові способи орієнтації у завданні, навчати дитину розрізняти кольори предметів, форму та величину. При формуванні у дітей константного та цілісного сприйняття предмета потрібно дати зрозуміти їм, що зовнішній вигляд предмета може змінюватися в залежності від того, з якої сторони на нього дивляться, однак предмет залишається незмінним. Дітей потрібно ознайомити з тим, що цілий предмет складається з окремих частин, кожна з яких не тільки має свою функцію, але й відрізняється формою, величиною.

Продуктивні види діяльності (малювання, конструювання, аплікація, ліплення) ефективно впливають на формування цілісного образу предмета. Конструктивна діяльність, як зазначає І. Мамайчук, має надзвичайний корекційний потенціал, тому що дитина в процесі цієї діяльності, по-перше, знайомиться з просторовими властивостями предметів, по-друге, у неї формуються різноманітні способи сприйняття: складання цілого з окремих частин, виокремлення складної форми та встановлення просторових взаємовідносин між предметами [2].

Важливе значення у психокорекційній роботі з цією категорією дітей, на думку М. Семаго, належить формуванню просторової орієнтації. Програма формування просторових уявлень дітей включає

декілька рівнів: рівень простору; розміщення об'єктів щодо власного тіла; взаємовідношення об'єктів між собою; лінгвістичний простір [3]. Корекційна програма здійснюється в три етапи:

- на першому етапі роботи потрібно навчити дітей розрізняти відношення предметів та їх частин по вертикалі (над, на, під);
- на другому - формувати уявлення про горизонтальне розміщення (біля, поруч);
- на третьому - формувати такі уявлення: «справа, «зліва», «між», «перед», тощо.

При формуванні просторових уявлень у розумово відсталих дітей потрібно звертати увагу і на розвиток дотикового сприйняття. Для цього застосовуються різноманітні дидактичні ігри, спрямованих на дотикове сприйняття форми, об'єму, величини тощо. Спочатку дітей навчають сприйняттю знайомих предметів (лялька, ведмедик, машинка, пірамідка тощо). Потім пропонується для обмацування об'ємні геометричні форми (куб, куля, деталі будівельного конструктора тощо). На наступному етапі діти обмацують та називають плоскі геометричні фігури. На останньому етапі діти вчаться класифікувати об'ємні фігури за величиною.

Розвиток пам'яті дітей з розумовою відсталістю теж має свої особливості: знижений обсяг, труднощі у збереженні та відтворенні інформації. Тому основними напрямками психокорекції пам'яті є:

- 1) формування об'єму зорової, слухової та дотикової пам'яті;
- 2) розвиток прийомів опосередкованого запам'ятовування предметів в процесі ігрової діяльності.

Важливою ознакою розумової відсталості у дітей є недорозвиток мислення, що характеризується: конкретністю, неможливістю утворення понять, низьким рівнем узагальнення. Звідси слідує, що важливим завданням психокорекції є розвиток наочно-дійового та наочно-образного мислення. Корекційна робота повинна здійснюватися в таких напрямках:

- 1) навчання дітей предметно-практичних дій з предметами різної форми, величини, кольору;
- 2) навчання дітей знаряддєвих дій;
- 3) розвиток наочно-образного мислення під час зображувальної та конструк-

тивної діяльності;

- 4) навчання дітей елементарним логічним операціям (узагальнення, порівняння).

Предметно-практична діяльність є основою для розвитку наочно-дійового мислення дітей, тому доречними будуть вправи на дію за зразком, групування предметів за зразком та різним властивостям. Велике значення мають також ігри з використанням допоміжних засобів (мотузка, палка тощо), наприклад, ігри «Дістань іграшку», «Виштовхни м'ячик із труби». Виконуючи таке завдання, дитина вчиться виявляти внутрішні зв'язки предмета, аналізувати умови практичного завдання, знаходити вихід з проблемної ситуації, враховуючи відповідні способи дій.

Здатність дитини діяти подумки, оперуючи уявними образами є основою для розвитку наочно-образного мислення. На наступних етапах роботи потрібно навчати дітей з розумовою відсталістю знаходити правильний спосіб вирішення завдання, не застосовуючи практичні дії з предметами. Для цього доречно застосовувати різноманітні ігри з використанням зображень. Наприклад, потрібно відшукати предмет, зображений на картинці.

Найскладнішим для дітей з розумовою відсталістю є перехід від наочно-чуттєвого пізнання до словесно-логічного. Тому психокорекційні заняття повинні бути спрямовані на формування елементарних логічних операцій: порівняння, аналіз, синтез, узагальнення. Як зазначає Б. Брѐзе, операція порівняння є передумовою розвитку логічних операцій [1].

Враховуючи зазначене вище, на першому етапі потрібно навчати дітей порівнювати предмети за допомогою аналізу їх елементів. Наприклад, при порівнянні кози та козенятка звертати увагу на їх відмінності. На другому етапі навчають співставляти окремі ознаки предметів в залежності від визначень «схожий – відмінний». Наприклад, при демонстрації картинок з тваринами потрібно визначити, що чим вони схожі і чим відрізняються. На третьому етапі відбувається узагальнення ознак, що порівнювалися. Наприклад, потрібно відшукати схожі іграшки чи картинки і скласти їх в одну групу.

При проведенні психокорекційних занять з розумово відсталими дітьми потріб-

но дотримуватися наступних принципів:

- 1) діяльнісний принцип передбачає, що процес психокорекції повинен відбуватися в рамках того виду діяльності, який доступний дитині. Якщо у неї не сформована ігрова діяльність, то психокорекцію потрібно здійснювати в предметно-практичному контексті;
- 2) комплексний підхід передбачає тісний зв'язок психолога з дефектологом, логопедом, вихователем та батьками.
- 3) принцип врахування зони найближчого розвитку дитини.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, психокорекційна робота з розумово відсталими дітьми повинна бути спрямована на формування у них різних видів сприйняття; формування об'єму пам'яті, розвиток прийомів запам'ятовування; навчання дітей предметно-практичних дій, знаряддєвих операцій; розвиток наочно-образного мислення, навчання елементарним логічним операціям.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей прояву та психокорекції емоційних станів дітей з розумовою відсталістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брѐзе Б. Активизация ослабленного интеллекта при обучении во вспомогательных школах / Б. Брѐзе. – М.: Медицина, 1981. – 240 с.
2. Мамайчук И. И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / И.И. Мамайчук. – СПб.: Речь, 2010. – 400 с.
3. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Проблемные дети. Основы диагностической и коррекционной работы психолога / Н.Я. Семаго, М. М. Семаго. – М.: АРКТИ, 2001. – 208 с.
4. Серомаха Н. Є. Корекція поведінки розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку в ситуаціях фрустрації : автореф дис канд. психол. наук: спец. 19.00.08 «Спеціальна психологія» / Н. Є. Серомаха. – К., 2012. – 19 с.
5. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини : підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвеева, О. П. Хохліна. – К. : Знання, 2008. – 359 с.
6. Хохліна О. П. Виготський Л. С. про розвиток розумово відсталих дітей / О.П. Хохліна // Спеціальна психологія: тексти. Ч. II / за ред. М. П. Матвеевої, С. П. Миронової. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 99 – 101.